

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica XV (2013)

Sozial-reformatorisches Denken in den böhmischen Ländern 1848–1914,
Herausgegeben von Lukáš Fasora, Jiří Hanuš, Jiří Maliř, Martin Meidenbauer
Verlag, München 2010, 419 ss.

Gwałtowne przyspieszenie procesów uprzemysłowienia i urbanizacji w XIX wieku doprowadziło z jednej strony do zaostrzenia się konfliktów społecznych, z drugiej zaś do intensyfikacji poszukiwań rozwiązania coraz groźniejszej „kwestii socjalnej”. Z niepokojem obserwowano rozpad tradycyjnych struktur społecznych, z którego ujemnymi skutkami nie radziła sobie już zupełnie dawniejsza dobroczynność (*Charitas*). Aby przeciwdziałać pauperyzacji szerokich warstw, trzeba było wymyślić nowe, adekwatne do nowej rzeczywistości sposoby interwencji. Omawiana praca stanowi jedną z pierwszych prób wybiórczego przedstawienia dyskursów omawiających „kwestję społeczną” oraz wstępną analizę proponowanych rozwiązań podejmowanych na terenie Czech i Moraw (L. Fasora, J. Hanuš, J. Maliř, *Die soziale Frage als Forschungsgegenstand*). Autorzy ukazują propagatorów konkretnych rozwiązań na tle reprezentowych przez tych społeczników środowisk.

Wydawcy omawianego tomu pracują w Instytucie Historii Uniwersytetu Masaryka w Brnie i od dawna zajmują się lokalną historią społeczną. W swoich badaniach korzystają z metod wypracowanych przez niemiecką, a szczególnie przez austriacką „*Bürgertumforschung*”. Monografia zawiera zbiór 18 mikrohistorycznych szkiców, których przeważająca część reprezentuje podejście biograficzne; w większości są to rezultaty prac nad projektami finansowanych z grantów Czeskiej Akademii Nauk. Działacze społeczni przedstawieni w szkicach pracowali u „podstaw”, dlatego w większości wypadków byli mało znanymi społecznikami o lokalnym zasięgu (za wyjątkiem Karela Adamka i Karela Kramáňa), co w rezultacie stwarzało przed autorami kolejnych artykułów sporo trudności w ustaleniu nawet najbardziej podstawowych faktów z życia interesujących ich osób. Przedmiotem analizy są zarówno poglądy i teoretyczne rozważania, działalność pedagogiczno-popularyzatorska i polityczna, jak i praktyczne działania podejmowane przez konkretne osoby pragnące ulżyć doli „popadających w ubóstwo nie z własnej winy”. Wydawcy podkreślają, że na ziemiach czeskich więcej niż dyskusje i rozważania

liczyła się działalność praktyczna. Dlatego też poświęcają jej więcej uwagi niż refleksji teoretycznej. Autorów interesują małe ojczyzny i zmiany zachodzące w nich pod wpływem działania wybranych protagonistów.

Skala analizowanych poglądów i działań jest niezwykle szeroka, sięga od katolickiej nauki społecznej po wydaniu encyklik społecznych w drugiej połowie XIX w., przez liberalne akcje „pomocy prowadzącej do usamodzielnienia” (*Hilfe zur Selbsthilfe*), aż po strategie socjalistyczne i marksistowskie, akceptujące akcje strajkowe jako środek prowadzący do poprawy doli robotników. Szczególnie fascynujący jest artykuł Jiříego Matějčka o Paulu Kupelwieserze (*Schöpfer des modernen Sozialsystems der Witkowitz Eisenwerke*), twórcy „idealnej” kolonii górniczej i hutniczej, w której zaprowadzono zhierarchizowany system nagród i kar. Okazał się on na tyle skuteczny, że za jego sprawą przez długie lata dyscyplinowano załogi zakładów produkcyjnych. Kilkakrotnie wspomniano w tomie o wzajemnym powiązaniu wątków społecznych i narodowych. I tak, przytoczony został jeden ze stereotypów odnoszący się do podziałów społeczeństwa na niemieckich przemysłowców i czeskich robotników oraz ten utożsamiający Żydów z wyzyskiem i liberalizmem niemieckim. Wspomniano też niezwykle popularne dyskusje na temat roli, jaką w procesie łagodzenia skutków nowoczesności powinno odgrywać państwo. Przesłanką do podjęcia rozważań tego rodzaju były doniesienia o reformach społecznych przeprowadzonych w Niemczech w okresie rządów kanclerza Ottona Bismarcka. Dlatego też szczególnie obszernie zanalizowano związaną z jego osobą akcję wprowadzenia przymusowych ubezpieczeń na wypadek bezrobocia, choroby lub kalectwa oraz emerytury.

Omówiono akcje planowane i przeprowadzane w środowiskach robotniczych, rzemieślniczych i rolniczych. Przedstawiono działaczy pochodzących z bardzo różnych środowisk, omówiono ich socjalizację i przyczyny zaangażowania. Autorzy podejmują niezwykle ciekawe próby rekonstrukcji dróg intelektualnych swoich protagonistów, szukając przesłanek osobistych prowadzących do zaangażowania w walkę z „kwestią społeczną”. I tak np. przedstawiają lektury omawianych działaczy, starając się umiejscowić ich poglądy w różnych intelektualnych prądach europejskich, np. związanych z angielską szkołą grupującą się wokół Towarzystwa Fabiańskiego, w teoriach wypracowanych przez przedstawicieli niemieckiego Kathedersozialismus („socjalizmu z katedry”), a także w dziełach autorów włoskich i rosyjskich (m.in. L. Tołstoj). W ten sposób praca podkreśla sprzeczności między utopijnym, idealnym porządkiem społecznym a konkretną rzeczywistością, w której przyszło działać bohaterom szkiców. Dużą zaletą pracy jest to, że choć ukazuje ona przede wszystkim działania podejmowane w lokalnych społecznościach, stara się umiejscowić je także w szerszym europejskim kontekście.

W mojej ocenie książka stanowi podsumowanie pierwszego, najwcześniejszego etapu pracy nad tematem, który dotychczas (podobnie jak w pozostałych byłych krajach socjalistycznych bloku wschodniego) nie był zbyt popularny wśród historyków czeskich. Przyczyny tego stanu rzeczy są na pewno wielorakie i należy ich

szukać nie tylko w zmęczeniu ideologizacją historii społecznej, co widoczne było jeszcze w niedawnej przeszłości. Wraz ze zmianami politycznymi, jakie nastąpiły po aksamitnej rewolucji, i otwarciem nowych obszarów dla badań rozważania na tematy dotyczące różnych aspektów problematyki społecznej zostały nieco zmarginalizowane. Mam nadzieję, że książka historyków z Brna jest pierwszą jaskółką, która jednak uczyni wiosnę i zainicjuje podjęcie podobnych tematów dla całej byłej Galicji. Tym bardziej że w trakcie lektury nasuwa się pytanie o to, czy działania czeskich reformatorów były związane w jakiś sposób z tymi inicjowanymi przez galicyjskich pozytywistów bądź działających później społeczników.

Hanna Kozińska-Witt
(Nowy Jork)